ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਅਤੇ ਧਨਵਾਦ

1. ਸ੍ਰੀ ਬਹਾਦਰ ਚੰਦ ਵਿਦਿਆ ਰਤਨ ਜੈਨ ਤਾਤੇੜ ਹਨੁਮਾਨ ਗੜ੍ਹ ਟਾਊਨ
   ਸਾਧਵੀ ਸ੍ਰੀ ਬੀਣਾ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦੀਖਿਆ ਉਤਸਵ ਸਮੇਂ
2. ਸ੍ਰੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਜੈਨ, ਜੈਨ ਬੰਧੂ ਸਾੜੀ ਫਾਊਲ, ਦਿਲੀ
3. ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਸੋਮਵਤੀ ਜੈਨ ਪਤਨੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਬੰਸ ਲਾਲ ਜੈਨ ਰਾਜਪੁਰਾ
4. ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਵਿਮਲਾ ਵਤੀ ਜੈਨ ਪਤਨੀ ਸ੍ਰੀ ਬੇਣੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਜੈਨ ਰਾਜਪੁਰਾ
5. ਭੈਣ ਭਾਵਨਾ ਜੈਨ ਪਟਿਆਲਾ
6. ਸ੍ਰੀ ਪੰਨਾ ਲਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਜੈਨ ਅੰਬਾਲਾ
7. ਭੂਸ਼ਨ ਦੀ ਹੱਟੀ ਅੰਬਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ
   ਸਾਧਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਮਤਾ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਦੀਖਿਆ ਸਮੇਂ
8. ਜੈਨ ਮੁਨੀ ਵਿਮਲ ਸਨਮਤਿ ਜੈਨ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਟਰਸਟ, ਕੁਪ ਕਲਾਂ
9. ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਵਿਜੈ ਕੁਮਾਰੀ ਜੈਨ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਸ੍ਰੀ ਪਵਨ ਕੁਮਾਰ ਜੈਨ ਸੋਨੀਪਤ
10. ਸ੍ਰੀ ਵਿਦਿਆ ਭੂਸ਼ਨ ਜੈਨ ਜੰਡਿਆਲਾ ਗੁਰੂ
11. ਸ੍ਰੀ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਜੈਨ ਬੰਗਾ
12. ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਵੇਤਾਂਬਰ ਤੇਰਾਪੰਥ ਜੈਨ ਸਭਾ ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲਾ
13. ਸ੍ਰੀ ਸੋਮ ਨਾਥ ਜੈਨ ਬੰਗਾ
14. ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਿੰਗਰ ਸਪੁਤਰ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਗੋਰਾਆ ਰਾਮ ਜੀ ਕਿੰਗਰ
    ਨਵਭਾਰਤ ਕਾਸਟੀਗ ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲਾ
15. ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ਾਰੀ ਲਾਲ ਜੈਨ ਬੰਗਾ
16. ਸ੍ਰੀ ਹਰਬੰਸ ਲਾਲ ਜੈਨ ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲਾ
17. ਸ੍ਰੀ ਸੁਖਚੈਨ ਲਾਲ ਜੈਨ ਬੰਗਾ
18. ਸ੍ਰੀ ਹੰਸ ਰਾਜ ਤੇਜ ਪਾਲ ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲਾ
19. ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਕਮਲਾ ਜੈਨ ਹੋਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ
20. ਸ੍ਰੀ ਬਾਬੂ ਰਾਮ ਜੈਨ ਜਾਲੰਧਰ
21. ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਰਘੋ ਦੇਵੀ ਜੈਨ ਪਤਨੀ ਸ੍ਰੀ ਵੇਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜੈਨ ਲੁਧਿਆਣਾ
22. ਸ੍ਰੀ ਮੁਨੀ ਲਾਲ ਲੋਹਟੀਆ ਜੈਨ ਲੁਧਿਆਣਾ
23. ਸ੍ਰੀ ਨਰੇਸ਼ ਜੈਨ ਰਾਮਾ ਮੰਡੀ
24. ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਵਰੂਪ ਜੀ ਜੈਨ ਅੰਬਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ
25. ਸ੍ਰੀ ਮੁੰਨਾ ਲਾਲ ਜੈਨ ਭੱਠੇ ਵਾਲੇ ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲਾ
26. ਸ੍ਰੀ ਅਰਿਹੰਤ ਕੁਮਾਰ ਜੈਨ ਸਿਰਸਾ
27. ਸ੍ਰੀ ਵਿਵੇਕ ਜੈਨ ਜਾਲੰਧਰ
28. ਸ੍ਰੀ ਵਿਮਲ ਜੈਨ ਜਾਲੰਧਰ

ਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕ

ਜੈਨ ਭਵਨ
ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ

ਸੰਯੋਜਕ—**25ਵੀਂ ਮਹਾਵੀਰ ਨਿਰਵਾਨ ਸ਼ਤਾਬਦੀ**
ਸੰਯੋਜਿਕਾ ਸਮਿਤੀ ਪੰਜਾਬ

ਜੈਨ ਧਰਮ ਤੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ

ਜੈਨ ਧਰਮ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਹਰਮਨ ਜੈਕੋਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਨੁਸਾਰ "ਜੈਨ ਧਰਮ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਧਰਮ ਹੈ ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧਰਮ ਦੀ ਨਕਲ ਨਹੀਂ।"

ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜੈਨ ਧਰਮ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਆਦਿ ਧਰਮ ਹੈ। ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿਚ 24 ਧਰਮ ਸੰਸਥਾਪਕਾਂ [ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ] ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਜੰਬੂ ਦੀਪ ਦੇ ਭਾਰਤਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ ਪਰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਹੋਰ ਕਈ ਹਿੱਸੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੈਨ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਮਹਾਵਿਦੇਹ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਤਿਯੁਗ ਵਰਗਾ ਸਮਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੀਰਥੰਕਰ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਚੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਟੁਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਭੈੜਾ [ਯੁਗ] ਵੀਤ ਜਾਣ ਤੇ ਫੇਰ ਤੀਰਥੰਕਰ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਤੀਰਥੰਕਰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਹ ਵੀ ਸਾਧਾਰਣ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁਭ [ਤੀਰਥੰਕਰ ਯੋਗ] ਕਰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਪਦਵੀ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤੀਰਥੰਕਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੱਤਰੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਤੀਰਥੰਕਰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਗਿਆਨ ਦੇ ਧਾਰਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਦੋ ਗਿਆਨ ਦੇ ਧਾਰਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅੱਜ ਤੋਂ 2500 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਆਖਰੀ ਤੀਰਥੰਕਰ ਭਗਵਾਨ ਵਰਧਮਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਸਨ। ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਤੋਂ 250 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਰਾਜਾ ਅਸ਼ਵ ਸੇਨ ਰਾਣੀ ਵਾਮਾ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਭਗਵਾਨ ਪਾਰਸ਼ ਨਾਥ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪੁਰਸ਼ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਦੀ ਉਮਰ 100 ਸਾਲ ਸੀ।

ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤੀਰਥੰਕਰ ਭਗਵਾਨ ਰਿਸ਼ਵ ਦੇਵ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਵੇਦਾਂ, ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ, ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜੈਨ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਰਿਸ਼ਵ ਦੇਵ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਆਦਿ ਪੁਰਸ਼ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਕਰਨਾ, ਲਿਖਣਾ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰ ਬਨਾਉਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਵਿਚ

ਭਗਵਾਨ ਨੇਮੀ ਨਾਥ, ਭਗਵਾਨ ਮੁਨੀ ਸੁਵਰਤ ਅਤੇ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਸਵਾਮੀ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ, ਸਾਰੇ ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤ (U. P.) ਹੈ। ਸਾਰੇ ਤੀਰਥੰਕਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁਖ ਤੀਰਥੰਕਰ ਅਜੇਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਫੀ ਸੰਬੰਧ ਪੁਰਾਣੇ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਰਿਹਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਮੁਖ ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਰਿਸ਼ਵ ਦੇਵ, ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਥ, ਭਗਵਾਨ ਕੁੰਥੂ ਨਾਥ, ਭਗਵਾਨ ਅਰ ਨਾਥ, ਭਗਵਾਨ ਨੇਮੀ ਨਾਥ, ਭਗਵਾਨ ਪਾਰਸ ਨਾਥ ਅਤੇ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਨਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕਾਫੀ ਭਾਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਜ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਗੁਜਾਰਿਆ।

ਭਗਵਾਨ ਰਿਸ਼ਵ ਦੇਵ

ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤੀਰਥੰਕਰ ਭਗਵਾਨ ਰਿਸ਼ਵ ਦੇਵ ਦਾ ਜਨਮ ਅਯੋਧਿਆ ਨਗਰੀ ਵਿਖੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਭੀ ਅਤੇ ਰਾਣੀ ਮਰੂ ਦੇਵੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਭਰਤ ਆਦਿ 100 ਪੁਤਰ ਸਨ। ਜਦ ਭਗਵਾਨ ਸਾਧੂ ਬਨਣ ਲਗੇ, ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਅਪਣਾ ਸਾਰਾ ਰਾਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਤਰਾ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿਤਾ। ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਭਰੇਤ, ਚਕਰਵਰਤੀ ਬਨਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਅਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਧੀਨਗੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਇਕੱਲੇ ਬਾਹੂਵਲੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਰੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਠੋਕਰ ਮਾਰ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਰਿਸ਼ਵਦੇਵ ਪਾਸ ਸਾਧੂ ਦੀਖਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਾਹੂਵਲੀ ਗੰਧਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਜਾ ਸਨ। ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਤਕਸ਼ਿਲਾ ਸੀ। ਬਾਹੂਵਲੀ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿ ਕਰਤੱਵ, ਅਤੇ ਅਪਣੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤੇ ਮਾਨ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਤਾ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਡੁਬੇ ਭਰਤ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਧਮਕੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਈ। ਦੋਵੇਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਤਕਸ਼ਿਲਾ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਗਈਆਂ। ਪਰ ਸਿਆਨੇ ਮੰਤਰੀਆਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ "ਆਪਸੀ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਫਾਲਤੂ ਖੂਨ ਬਹਾਉਣਾ ਬੇਅਰਥ ਹੈ, ਦੋਵੇਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜ ਲੈਣ ਜੋ ਵੀ ਬਹਾਦੁਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ।" ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਬਾਹੂਵਲੀ ਦੀ ਹੋਈ। ਪਰ ਭਰਤ ਨੇ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਬਾਹੂਵਲੀ ਤੇ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚਲਾਇਆ, ਜੋ ਬੇਕਾਰ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਰਤ ਦੀ ਇਸ ਹਰਕਤ ਨੇ ਬਾਹੂਵਲੀ ਦਾ ਮਨ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਚੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਲਈ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਉਹ ਆਤਮਿਕ ਸਵਰਾਜ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੰਬੀ ਤਪੱਸਿਆ ਬਾਦ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰਾਨ ਆਪ ਕਸ਼ਮੀਰ, ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਦਖਣ ਭਾਰਤ ਤਕ ਘੁਮੇ। ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਕਤੀ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬਾਹੂਵਲੀ ਸੀ

ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਵਾਨ ਰਿਸ਼ਵਦੇਵ ਦੇ ਪੁਤਰ ਭਰਤ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਪਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ 100 ਪੁਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ 100 ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਉੱਤਪਤੀ ਹੋਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਰੂ, ਪੁਰੂ ਆਦਿ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ। ਕੁਰੂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਨੀ ਕੁਰਖੇਤਰ ਸੀ। ਰਿਸ਼ਵ ਦੇਵ ਦੇ ਪੁਤਰ ਬ੍ਰਹਮੀ ਤੋਂ ਬ੍ਰਹਮੀ ਲਿਪੀ ਬਣੀ। ਖੁੱਦ ਭਗਵਾਨ ਰਿਸ਼ਵਦੇਵ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਬਲੱਖ ਬੁਖਾਰਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚੇ। ਭਗਵਾਨ ਰਿਸ਼ਵਦੇਵ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਦੇ ਸਾਧੂ ਸਾਧਵੀਆਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿੱਤ ਇਸ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਘੁਮਦੇ ਰਹੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਨੇਮੀ ਨਾਥ ਦੇ ਕਈ ਸਾਧੂ ਪ੍ਰਮੁਖ ਹਨ। ਭਗਵਾਨ ਰਿਸ਼ਵਦੇਵ ਨੂੰ ਤਪੱਸਿਆ ਪਿੱਛੋਂ ਪਹਿਲੀ ਭਿਖਿਆ ਵੀ ਹਸਤਨਾ ਪੁਰ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਸੀ।

ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਥ

ਆਪ ਦਾ ਗਰਭ, ਜਨਮ, ਦੀਖਿਆ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਕੁਰੂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹਸਤਨਾ ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੁਰੂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਖੇਤਰ ਵਰਤਮਾਨ ਜਿਲਾ ਅੰਬਾਲਾ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਜਿਲਾ ਮੇਰਠ ਤਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਰਾਜਾ ਅਸ਼ਵ ਸੇਨ ਅਤੇ ਰਾਣੀ ਵਾਮਾ ਦੇਵੀ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਮੁਕਤੀ ਸਥਾਨ ਸਮੇਤ ਸ਼ਿਖਰ [ਪਾਰਸ਼ ਨਾਥ] ਬਿਹਾਰ ਹੈ। ਆਪ ਭਰਤ ਰਾਜੇ ਦੀ ਤਰਾਂ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਿਆ। ਫੇਰ ਸਾਧੂ ਬਣ ਕੇ ਤੀਰਥੰਕਰ ਪਦਵੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ, ਗੰਧਾਰ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ ਹੀ ਸਨ।

ਭਗਵਾਨ ਕੁੰਥੂ ਨਾਥ

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਸ੍ਰੀ ਦੇਵੀ ਸੀ, ਪਿਤਾ ਰਾਜਾ ਸਰ ਸਨ। ਤੀਰਥੰਕਰ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਵੀ 14 ਜਾਂ 16 ਸ਼ੁਭ ਸੁਪਨੇ ਦੇਖੇ। ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਵੀ ਹਸਤਨਾ ਪੁਰ ਅਤੇ ਨਿਰਵਾਨ ਸਮੇਤ ਸ਼ਿਖਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ।

ਭਗਵਾਨ ਅਰ ਨਾਥ

ਆਪ ਦੀ ਮਾਤਾ ਰਾਣੀ ਦੇਵੀ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਰਾਜਾ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਵੀ ਹਸਤਨਾਪੁਰ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਭਰੀ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰਿਕ ਸੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਠੋਕਰ ਮਾਰ ਕੇ, ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਤਪੱਸਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਕੇਵਲ [ਬ੍ਰਹਮ] ਗਿਆਨ ਪਿਛੋਂ ਆਪ ਨੇ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਇਆ।

ਭਗਵਾਨ ਪਾਰਸ਼ ਨਾਥ

ਭਗਵਾਨ ਪਾਰਸ਼ ਨਾਥ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ । ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ 777 ਈ. ਪੂ. ਨੂੰ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਰਾਜਾ ਅਸ਼ਵ ਸੈਨ ਅਤੇ ਰਾਣੀ ਵਾਮਾ ਦੇਵੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ । ਆਪ ਨੇ ਚਤੁਰਯਾਮ [ਅਹਿੰਸਾ, ਸੱਚ, ਚੋਰੀ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਇਸਤਰੀ ਭੋਗ, ਜਰੂਰਤ ਤੋਂ ਵਧ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਦਾ ਤਿਆਗ] ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ । ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨੇ ਆਖਰੀ ਵਰਤ ਨੂੰ ਅਪਰਿਗ੍ਰਹਿ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ ਵਿਚ ਵੱਖ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਵਰਨਣ ਬੁਧ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਅਤੇ ਜੈਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਉੱਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ ਦਾ ਗੌਤਮ—ਕੇਸ਼ੀ ਅਧਿਐਨ ਭਗਵਾਨ ਪਾਰਸ਼ ਨਾਥ ਅਤੇ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਜੈਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਬਣ ਕੇ ਛਡਣ ਦਾ ਵਰਨਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

100 ਦਿਨ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਦੇ ਬਾਅਦ ਆਪ ਨੂੰ ਕੇਵਲ-ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ । ਆਪ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ, ਗੰਧਾਰ, ਕੁਰੂ ਤੇ ਪੂਰੂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ । ਆਪ ਦੇ ਮੁਕਤੀ ਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਂ ਪਾਰਸ਼ ਨਾਥ ਹਿਲ ਹੈ । ਜੋ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਜਿਲਾ ਹਜਾਰੀ ਬਾਗ ਵਿਚ ਹੈ । ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ 24 ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਗਵਾਨ ਪਾਰਸ਼ ਨਾਥ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ । ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਯਤੀ ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਪਾਰਸ਼ ਨਾਥ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਯਕਸ਼ ਧਰਨੇਂਦਰ ਤੇ ਪਦਮਾਵਤੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪਾਰਸ਼ ਨਾਥ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੁਤੰਤਰ ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਹੈ । ਜੋ ਕਿ 14 ਪੂਰਵ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਸਨ ।

ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ

ਅੰਤਮ ਤੀਰਥੰਕਰ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦਾ ਜਨਮ ਵੈਸ਼ਾਲੀ ਖੱਤਰੀ ਕੁੰਡ ਨਾਮ ਦੇ ਰਾਜਾ ਸਿਧਾਰਥ ਅਤੇ ਰਾਣੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਲਾ ਦੇ ਘਰ ਈ. ਪੂ. 599 ਚੇਤ ਸੁਦੀ 13 ਨੂੰ ਹੋਇਆ । ਆਪ ਦਾ ਨਿਰਵਾਨ 527 ਈ. ਪੂ. ਪਾਵਾ (ਬਿਹਾਰ) ਵਿਚ ਹੋਇਆ । ਆਪ ਨੇ 30 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰਿਕ ਸੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤੁਛ ਸਮਝ ਕੇ 12½ ਸਾਲ ਤਪੱਸਵੀ ਜੀਵਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ । ਆਪਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਵਾਰੇ ਪੁਰਾਤਨ ਕਹਾਵਤ ਹੈ "ਸਾਰੇ ਤੀਰਥੰਕਰਾਂ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕੱਲੇ ਮਹਾਵੀਰ ਦੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ।" ਤਪੱਸਿਆ ਵੇਲੇ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੋ ਵਾਰ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਘੁੰਮੇ ਸਨ । ਇਸ ਵਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਆਵੱਸ਼ਕ ਚੂਰਣੀ, ਤੇ ਨਿਯੁਕਤੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਣੀ ਪਵੇਗੀ । ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਸਮੇਂ ਇਸ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਉੱਤਰਾਪਥ ਸੀ । ਉਸ

ਵਿਚ ਮਥੁਰਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੰਧਾਰ ਤਕ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ । ਗੰਧਾਰ ਵਿਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ । ਆਵੱਸ਼ਕ ਚੂਰਣੀ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਦਾ ਵਰਨਣ ਤਾਂ ਆਇਆ ਹੈ, ਪਿੰਡਾਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਵੀ ਆਏ ਹਨ। ਘਟਨਾਵਾਂ ਹਨ ਪਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ । ਉਦਾਹਰਣ ਪਖੋਂ ਸਵੇਤਾਂਵਿਕਾ ਨਗਰੀ ਕੇਕਯ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ । ਜੋ ਸਾਰਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੈ ਉਸਦੇ ਅੱਧੇ ਹਿੱਸ਼ੇ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਘੁਮ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਮਾਸਾਹਾਰੀਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਧੂ ਉਧਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਓਦਾਹਰਣ ਪੱਖੋਂ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੱਖਣੀ ਬਚਾਲਾ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਬਚਾਲਾ ਵਿਥੇ ਕਨਖਲ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ । ਕਨਖਲ਼ ਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹਰਿਦਵਾਰ ਵਿਖੇ ਅੱਜ ਵੀ ਹੈ । ਇਥੇ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨੇ ਚੰਡ ਕੌਸ਼ਿਕਾ ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਗ ਨੂੰ ਧਰਮ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨੇ ਗੰਗਾ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਪੁੰਡਰੀਕ ਸਨੀਵੇਸ਼ ਪਹੁੰਚੇ । ਬੜੇ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵਰਤਮਾਨ ਥਾਨੇਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਸਥੂਨਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਜੈਨ ਵਿਦਵਾਨ ਇਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ । ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ 9 ਤੋਂ 12 ਸਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਜੈਨ ਮੂਰਤੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ । ਕਿ ਇਹ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਗੰਗਾ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਥਾਨੇਸਵਰ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਣ । ਕਿਉਂਕਿ ਗੰਗਾ ਨਦੀ ਆਪਣਾ ਰਸਤਾ ਬਦਲਦੀ ਰਹੀ ਹੈ । ਫੇਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਛੱਡਦੇ ਹਾਂ, ਘਟਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ।

ਚੰਡਕੌਸ਼ਿਕ ਨਾਗ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਕਨਖਲ ਤੋਂ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਉੱਤਰ-ਬਾਚਾਲ ਪਧਾਰੇ । ਇਥੋਂ ਸਵੇਤਾਂਵਿਕਾ (ਪੁਰਾਤਨ ਸਿਆਲਕੋਟ) ਵਿਖੇ 15 ਦਿਨ ਦਾ ਵਰਤ ਖੋਲਿਆ । ਉਥੋਂ ਦੇ ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਨੇ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ । ਫੇਰ ਸੁਰਭੀ ਪੁਰ ਪਧਾਰ ਗਏ ।

ਸੁਰਭੀ ਪੁਰ ਤੋਂ ਭਗਵਾਨ ਗੰਗਾ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰਣ ਲਈ ਬੈਠੇ । ਸਿੱਧਦੱਤ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਸੀ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਿਆਨਕ ਤੂਫਾਨ ਆਇਆ । ਪਰ ਸਾਰੇ ਯਾਤਰੀ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਲਗ ਗਏ ।

ਕਿਸ਼ਤੀ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਉਹ ਥੂਨਾਕ ਸਨੀਵੇਸ਼ (ਥਾਨੇਸ਼ਵਰ) ਪੈਦਲ ਰੇਤ ਤੇ ਚਲਦੇ ਹੋਏ ਪਹੁੰਚੇ । ਰਾਹ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਦੀ ਰੇਤ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਉਸ ਰੇਤ ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵੇਖ ਕੇ, ਇਕ ਪੁਸ਼ਯ ਨਾਂ ਦਾ ਜੋਤਸ਼ੀ ਪੈੜਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹੋ ਗਿਆ । "ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਇਹ ਕੋਈ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਹੈ। ਮੁਸੀਬਤ ਕਾਰਣ ਘੁਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਸਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਜਦ ਇਹ ਰਾਜਾ ਬਣੇਗਾ ਮੇਰੀ ਜਰੂਰ ਮਦਦ

ਕਰੇਗਾ।" ਜਦ ਉਹ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਕੋਲ ਪੁਜਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੋਤਸ਼ ਸ਼ਾਸਤਰ ਝੂਠਾ ਜਾਪਣ ਲਗਾ। ਪਰ ਸਵਰਗ ਦੇ ਰਾਜੇ ਇੰਦਰ ਉਸਨੂੰ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਰਾਜਗ੍ਰਹਿ ਪੁਜ ਗਏ।

ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨ—

ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਪਹਿਲਾਂ ਕਨਖਲ ਪਧਾਰੇ ਸਨ। ਫੇਰ ਉੱਤਰਾਪਥ ਰਾਹੀਂ ਸਿਆਲਕੋਟ ਪੁਜੇ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਜਾਂ ਘਟਨਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਪਣੇ ਭਗਤ ਨਾਗ ਸੈਣ ਤੋਂ ਭਿੱਖਿਆ ਲਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਫੇਰ ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਫੇਰ ਹਸਤਨਾਪੁਰ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਕਿਸੇ ਸੁਰਭੀ ਪੁਰ ਨਗਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਣਗੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਸਿਆਲਕੋਟ ਨੂੰ ਬੁਧ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਕਲ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੈਨ ਲੋਕ ਇਸੇ ਨੂੰ ਸਵੇਤਾਂਵਿਕਾ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੇਕਯ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਆਰਿਆ (ਸਰੇਸ਼ਟ) ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਅਧਾ ਅਨਾਰਿਆ (ਅਲੱਭਿਆ) ਸੀ। ਮਹਾਰਿਸ਼ੀ ਪਾਣਿਨੀ ਨੇ ਕੇਕਯ ਜਨਪਦ ਦੀ ਹੱਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਜੇਹਲਮ, ਸਾਹਪੁਰ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਜਿਲੇ ਪੁਰਾਤਨ ਕੇਕਯ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। (ਵੇਖੋ ਪਾਨਣੀਕਾਲੀਨ ਭਾਰਤ ਪੰਨਾ 51-67) ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇਪਾਲ ਦੀ ਹੱਦ ਤੇ ਸੀਤਾ ਮੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਸਵੇਤਾਂਵਿਕਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਵਿਦੇਹ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੈ। ਕੁਰੂ ਦੇਸ਼ ਵਾਰੇ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੇ ਬਣ ਪਰਵ ਅਤੇ ਗਿਆਤਾ ਧਰਮ (ਜੈਨ ਸ਼ਾਸਤਰ) ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਰਸਵਤੀ ਅਤੇ ਦਰਿਸ਼ਦਵਤੀ, ਇਸ ਦੀ ਉੱਤਰੀ ਸੀਮਾ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਹਰਿਆਣਾ, ਦਿੱਲੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹਸਤਨਾ ਪੁਰ ਸੀ। ਅਚਾਰਿਆ ਜਿਨਪ੍ਰਭ ਸੂਰੀ ਨੇ ਹਸਤਨਾਪੁਰ ਨੂੰ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਅਜ ਕਲ ਗੰਗਾ ਨਦੀ ਹਸਤਨਾ ਪੁਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮੀਲ ਦੂਰੀ ਤੇ ਬਹਿ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੰਗਾ ਨਦੀ ਨੇ ਹਸਤਨਾ ਪੁਰ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਤਬਾਹ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਵੀ ਹਸਤਨਾ ਪੁਰ ਜੰਗਲ ਅਤੇ ਸਫੇਦ ਰੇਤ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰੇ ਜੈਨ ਗਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਦੂਰੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਸਵੇਤਾਂਵਿਕਾ ਕਨਖਲ ਅਤੇ ਸੁਰਭੀ ਪੁਰ ਦੀ ਠੀਕ ਪਹਿਚਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਹਾਂ ਥੂਣਾਕ ਅੱਜ ਕਲ ਦਾ ਥਾਨੇਸਰ ਜਿਲਾ ਕੁਰੂਖੇਤਰ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਅਪਣੀ ਤਪੱਸਿਆ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਸਾਲ ਸਿਆਲਕੋਟ ਅਤੇ ਕੁਰੂਖੇਤਰ ਪਧਾਰੇ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਆਵੱਸ਼ਕ ਚੂਰਣੀ ਤੇ ਨਿਰਯੁਕਤੀ ਦੇ ਵਰਨਣ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੈ। ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ

ਆਮ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜੀਂਦ ਨਾਰਨੌਲ, ਰੋਹਤਕ ਅਤੇ ਹਾਂਸੀ ਦੇ ਨਾਂ ਖਾਸ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ।

ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਆਪ ਰਾਜਾ ਉਦਐਨ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਤੇ ਸਿੰਧ ਨਦੀ ਦੇ ਪਾਰ ਵੀਤ ਭੇ ਪਤਨ ਨਗਰ ਪਧਾਰੇ। ਜੋ ਹੁਣ ਭੇਰਾ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਸਤਾ 2000 ਮੀਲ ਲੰਬਾ ਸੀ, ਭਗਵਾਨ ਚੰਪਾ ਤੋਂ ਕੁਰੂ, ਜਾਂਗਲ ਤੇ ਮਰੂ ਦੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਇਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ। ਹਸਤਨਾਪੁਰ ਅਤੇ ਸਿੰਧੂ, ਸੌਵਿਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਜੇ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸਾਧੂ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਤੀਰਥੰਕਰ ਕਾਲ ਦੀ ਹੈ।

ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਰਾਜ ਗ੍ਰਿਹ ਤੋਂ ਚਲ ਕੇ ਮੋਕਾ ਨਗਰੀ ਪਧਾਰੇ ਜੋ ਅਜ ਕਲ ਦੀ ਮੋਗਾ ਮੰਡੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿੰਧੂ, ਸੌਵਿਰ, ਮੋਗਾ ਨਗਰੀ ਵਾਲਾ ਵਰਨਣ ਭਗਵਤੀ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਿਪਾਕ ਸੂਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਇਕ ਵਾਰ ਰੋਹਤਕ ਨਗਰ ਵਿਚ ਪਧਾਰੇ ਸਨ। ਇਥੇ ਗਣਧਰ ਗੌਤਮ ਦਾ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨਾਲ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹੋਇਆ। ਮੋਗਾ ਨਗਰੀ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਜੈਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਗਣੀ ਕਲਿਆਣ ਵਿਜੈ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਚਾਰਿਆ ਵਿਜੇਂਦਰ ਸੂਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਦੇਵਿੰਦਰ ਮੁਨੀ ਜੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ।

ਰੋਹਤਕ ਦੀ ਪਛਾਣ ਡਾ. ਜਗਦੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਜੈਨ [ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹਿੰਦੀ ਪੀਕਿੰਗ ਯੂਨੀ-ਵਰਸਟੀ) ਨੇ ਅਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਜੈਨ ਧਰਮ ਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤੀਰਥ ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਹਾਵੀਰ ਹਸਤਨਾਪੁਰ ਪਹੁੰਚੇ।

ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਵੀ ਅਪਣਾ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਸ੍ਰੀਮਾਲ ਪੁਰਾਣ ਦੇ ਅਧਿਐਨ 73 ਸ਼ਲੋਕ 27-30 ਤਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

महावीरस्तपोऽतिष्ठत्, वहुकाले गते सति
निराहारो जितात्मा च सर्ववस्त्रं त्यजेन्नृप ।।27।।

स्त्री-पुंभेदादि रहित: परम रूपोऽभवत्तदा ।
एवं च महावीरो महोग्रमकरोत्तप: ।।28।।

तस्य तप:-प्रभावेन, किंचित् जैनं प्रवर्तितं
महावीरो यदा यातो, देशे काश्मीरके यदा ।।29।।

तत: प्रभृतिमारभ्य, जैन धर्म: प्रवर्त्तते
ईदृशं जैन धर्म च वर्तते स्वल्प-मात्रकम् ॥30॥

ਅਰਥ—ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਅਹਾਰ ਰਹਿਤ ਤੱਪ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਗਹਿਣੇ ਕਪੜੇ ਤਿਆਗ ਦਿਤੇ । ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਭੇਦ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਘੁਮਣ ਲਗੇ । ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਠੋਰ ਤੱਪ ਕਰਕੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਧਾਇਆ ਜਦੋਂ ਮਹਾਵੀਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇਸ਼ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਥੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਇਆ ।

ਸ੍ਰੀ ਮਾਲ ਪੁਰਾਣ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਸਮਾਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ।

ਜੈਨ ਰਾਜਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ

(੨)

ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵਧਨ ਫੁਲਣ ਲਈ ਜਿਥੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਉਥੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਜਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਰਨਣ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸੋਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦ ਾ ਹੈ ।

ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੋਗਾ, ਜਾਲੰਧਰ, ਕੁਰੂ, ਸਿੰਧੂ ਨਦੀ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦਾ ਇਲਾਕਾ, ਤੇ ਗੰਧਾਰ ਵਿਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਰਾਜ-ਧਰਮ ਬਣ ਚੁਕਿਆ ਸੀ । ਖੁਦ ਸਿੰਧੂ, ਸੌਵਿਰ, ਕੁਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਸਾਧੂ ਜੀਵਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ।

ਚੰਦਰ ਗੁਪਤ ਮੌਰੀਆ—

ਸਮੁਚੇ ਭਾਰਤ ਉੱਪਰ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਹ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਰਾਜਾ ਸੀ । ਇਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਮੁਚਾ ਵਰਨਣ ਜੈਨ ਗਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਕਈ ਪੱਛਮੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਚੰਦਰ ਗੁਪਤ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਖਰੀ ਸਮੇਂ ਜੈਨ ਮੁਨੀ ਸ੍ਰੀ ਭੱਦਰਵਾਹੂ ਕੋਲ ਸਾਧੂ ਬਣ ਗਿਆ । ਪਰ ਜੈਨ ਗਰੰਥਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਜੈਨ ਸੀ । ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਚਣੀ (ਚਾਣਕਯ) ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵੀ 12 ਵਰਤ ਦਾ ਧਾਰਕ ਜੈਨ ਸੀ । ਉਸ ਦੇ ਸਮੁਚੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਵਰਨਣ ਭਾਰਤੀਆਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਯੁਨਾਨੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ । ਇਸ ਮੌਰਿਆ ਖਾਨਦਾਨ ਨੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਤਕ ਕੀਤਾ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੇਸ਼ਾਵਰ, ਤਕਸ਼ਿਲਾ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੇਂਦਰ ਸਨ । ਚੰਦਰ ਗੁਪਤ ਨੇ ਆਖਰੀ ਸਮੇਂ, ਅਚਾਰਿਆ ਭੱਦਰ ਵਾਹੂ ਤੋਂ ਜੈਨ ਮੁਨੀ ਦੀਖਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਹ ਦੱਖਣ ਵਲ ਚਲੇ ਗਏ । ਜਿਥੇ ਸ੍ਰਵਣ ਬੇਲਗੋਲਾ ਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਮਾਰਕ ਹੈ ।[1]

ਬਿੰਦੂਸਾਰ—

ਇਹ ਰਾਜਾ ਵੀ ਮੋਰਿਆ ਖਾਨਦਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੂੰ ਰਾਜ ਧਰਮ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ।

ਅਸ਼ੋਕ—

ਇਹ ਮੋਰਿਆ ਸਮਰਾਟ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕਲਿੰਗਾ ਯੁਧ ਸਮੇਂ ਉਹ ਬੁੱਧ ਭਿਕਸ਼ੂ ਉਪ ਗੁਪਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਬੁੱਧ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਕਾਫੀ ਮੈਂਬਰ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਕੱਟੜ ਉਪਾਸਕ ਸਨ।

ਸਮਪਰਤਿ

ਇਸ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਅਸ਼ੋਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਮੁਚੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭੇਜੇ। ਅਨੇਕਾਂ ਜੈਨ ਮੰਦਿਰ ਅਤੇ ਉਪਾਸ਼ਰੇ ਬਣਵਾਏ। ਇਸ ਨੇ ਜੈਨ ਆਚਾਰਿਆ ਸੁਸਥਿਤ ਅਤੇ ਸੁਪ੍ਰਤਿ ਪਾਸੋਂ ਜੈਨ ਧਰਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ। 52 ਸਾਲ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਗ਼ਰੀਬਾਂ, ਅਨਾਥਾਂ ਅਤੇ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਦਾਨਸਾਲਾਂ ਖੋਲੀਆਂ। ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਕਈ ਸਤੰਬ ਵਾਰੇ ਚਰਚਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਾਜੇ ਸਮਪਰਤਿ ਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਸ਼ੋਕ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਪਰਤਿ ਵੀ ਹੋਰ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਸਤਕਾਰ, ਅਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਵੀ ਮੋਰਿਆ ਖਾਨਦਾਨ ਨਾਲ ਸੀ।

ਖਾਰਵੇਲ—

ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੂੰ ਰਾਜ ਧਰਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਹਿਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖਾਰਵੇਲ ਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਜਨਮ ਉੜੀਸਾ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਸਮਾਂ 2 ਈ. ਪੂ. ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਬਹਾਦਰ ਰਾਜਾ ਸੀ। 15 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਰਾਜਗਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਨੇ ਮਗਧ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਨੰਦ ਰਾਜੇ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਉਥੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਕਲਿੰਗ ਜਿੰਨ ਮੂਰਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਜੋ ਕਿ ਉਥੋਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮਗਧ ਲੈ ਗਏ ਸਨ।

ਖਾਰਵੇਲ ਨੇ 161 ਈ. ਪੂਰਵ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਜਿਤਿਆ। ਇਸਨੇ ਪੰਜਾਬ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜੈਨ ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਆਉਣਾ ਸੁਖਾਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਇਸਨੇ ਉੜੀਸਾ ਵਿਚ ਖੰਡ ਗਿਰੀ ਅਤੇ ਉਦੇ ਗਿਰੀ ਦੀ ਗੁਫਾਵਾਂ ਜੈਨ ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਤੱਪ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਵਾਰੇ ਪੁਰਾਤਨ ਵਰਨਣ ਇਸਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।[2] ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਕਲਹਣ ਨੇ ਅਪਣੀ ਰਾਜਤਰੰਗਨੀ (3 : 265) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਮਹਾਮੇਘ ਵਾਹਨ ਖਾਰਵੇਲ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰ

ਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਪਸ਼ੂ ਬਲੀ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਕੇ ਅਹਿੰਸਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਨਰਬਲੀ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਕੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਜੈਨ ਮੰਦਰ ਬਣਵਾਏ। ਇਸ ਦਾ ਪੁਤਰ ਸ਼ਰੇਸ਼ਟਸੇਨ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪੁਤਰ ਤੋਰਮਾਨ ਸੀ (3 : 108) ਇਹ ਸਾਰ ਜੈਨ ਰਾਜਾ ਸਨ। ਤੋਰਮਾਨ ਦਾ ਪੁਤਰ ਪ੍ਰਵਰ ਸੇਨ ਵੀ ਸੀ ਜੋ ਅਪਣੀ ਮਾਤਾ ਨਾਲ ਜੈਨ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਗਿਆ (3 : 265)

ਮਹਾਰਾਜਾ ਕੁਮਾਰਪਾਲ—

ਸੋਲੰਕ ਵੰਸ਼ੀ ਇਹ ਰਾਜਾ 11-12 ਸ਼ਤਾਵਦੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸਦੇ ਰਾਜ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਕਲਿਕਾਲ ਸਰਵਗ ਅਚਾਰਿਆ ਹੇਮਚੰਦਰ ਮੁਨੀ ਜੀ ਸਨ। ਇਸਨੇ 1440 ਨਵੇਂ ਮੰਦਰ ਬਣਵਾਏ। 1600 ਪੁਰਾਣੇ ਜੈਨ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਮੁਰਮੱਤ ਕਰਵਾਈ। ਇਸਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਿੰਧੂ, ਸੋਵਿਰ, ਸਪਾਕ ਲਕਸ਼ (ਕਟਾਸ ਰਾਜ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਉੱਚ ਨਾਗਰ (ਗੰਧਾਰ) ਜਾਲੰਧਰ, ਕਸ਼ਮੀਰ, (ਕਾਂਗੜਾ ਹਿਮਾਚਲ) ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਸਦਾ ਸੁਮਚੇ ਰਾਜ ਤੁਰਕੀਸਤਾਨ, ਲੰਕਾ, ਬਿਹਾਰ ਤਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਅਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਦਾਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੂੰ ਰਾਜ ਧਰਮ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿਤਾ।[3]

ਹਵਾਲੇ

(1) ਨਸਿਥ ਚੁਰਣੀ—'ਚੰਦਰ ਗੁਪਤ, ਬਿੰਦੂਸਾਰ, ਅਸ਼ੋਕ ਅਤੇ ਸਮਪਰਤਿ।

(2) ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਮਗਰਾਜ ਖਰੇਵਾਲ ਦੇ ਕੁਝ ਅੰਸ਼।

(ੳ) [१] नमो अरहंतान [।] नमो सव सिधानं [।] ऐरेन महाराजेन महामेघ वाहनेन चेतराजवस-बधनेन पसथ सुभ लखनेन चतुरंतल थुन—गुनो पहितेन कलिंगाधिपतिना सिरि खारवेलेन ।

[२] ···मंडे च पुब राजनिवेसित—पीथडग—द (ल) भ—नंगले नेकासयाति जनपद-भावनं च तेरस—वस—सत—केतुभद—तितं मरदेह संघातं[।] वारसमे च वसें···सेहि वितासयति **उत्तरापथ राजानो** ।

[३] ···मगधान च विपुल भय जनेतो हथिसु गंगय पाययति [।] **मागधं च रजनं वहसतिमित पादे वंदायति** [।] नंदराज नीतं **कलिंग जिन** सनिवेस··· गहरतनान पडिहारेहि अं—मागध—वसु च नेयाति ।

(3) ਰਾਜਾ ਕੁਮਾਰ ਪਾਲ ਸੰਬੰਧੀ "ਕੁਮਾਰਪਾਲ ਪ੍ਰਬੋਧ ਪ੍ਰਬੰਧ" ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੁਝ ਅੰਸ਼।

अत्रापि सपादलक्षदानम् । ततः पश्चादागच्छन द्वारिकासन्नं केनापि विज्ञप्तः । देवात्र कृष्णराजो वलि-निकन्दनो राज्यमकरोत् । तत्र देवदाये द्वादश ग्रामान् ददौ—अथोत्तरा प्रति प्रतस्थे । तत्र **काश्मीरोड्डुयान—जालन्धर—सपादलक्ष-पर्वत—खसादि** देशानां **हिमाचलम्** साधयत् ।

ਇਸ ਗਰੰਥ ਵਿਚ ਅਚਾਰਿਆ ਹੇਮ ਚੰਦਰ ਦੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

(ਅ) लोकोपकाराय परब्रह्म-परमपुरुष-प्रणीत मातृकाष्टादश-लिपिन्यास-प्रकटन-प्रवीणायाः ब्राह्म्याः आदि मूर्ति विलोकनाय काश्मीरदेशं प्रति प्रस्थितः श्री हेमचन्द्रः ।

ਹਿੰਦੂ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ

(੩)

ਵੇਦਾਂ ਵਿਚ ਵਰਾਤਿਆ, ਵਾਂਤਰਸਨਾ, ਕੇਸ਼ੀ, ਅਰਹਨ ਸੁਰ ਆਦਿ ਅਵੈਦਿਕ ਲੋਕ ਇਸੇ ਸ਼ਮਣ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ। ਰਿਗਵੇਦ ਅਤੇ ਅਥਰਵਵੇਦ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਹਿਨ ਸਹਿਨ ਵਾਰੇ ਕਾਫੀ ਸਾਮਗਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਵਾਅਦ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣ ਕਾਰਾਂ ਨੇ ਅਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਅਰਹੰਤਾਂ ਦੇ ਉਪਾਸਕ ਅਤੇ ਵੇਦ, ਯੱਗ ਵਿਰੋਧੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸਿਧ ਜਾਤੀਆਂ ਦਰਾਵਿੜ ਅਤੇ ਨਾਗ ਅਜ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਦਖਣ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਦਰਾਵਿੜ ਜ਼ਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੈਨ ਧਰਮ, ਕੁਲ ਧਰਮ ਹੈ। ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਜੈਨ ਤੀਰਥੰਕਰ ਰਿਸ਼ਵਦੇਵ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਪੂਰਾ ਅਵਤਾਰ ਨਹੀਂ ਮਨਿਆ ਗਿਆ। ਸਗੋਂ ਅੰਸ਼ਾ ਅਵਤਾਰ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੇਦਾਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਜੈਨ ਧਰਮ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਫੈਲ ਚੁਕਿਆ ਸੀ। ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤੀਪਰਵ ਵਿਚ ਅਹਿੰਸਾ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਫੀ ਸਾਮਗਰੀ ਜੈਨ ਧਰਮ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੀਤਾ ਦੇ ਕਾਫੀ ਸ਼ਲੋਕ ਜੈਨ ਆਗਮ ਉਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਨੁਵਾਦ ਹੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਥਾਨ ਪੰਜਾਬ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਤੋਂ ਜੈਨ ਧਰਮ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਹੋਣ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪਦਮ ਪੁਰਾਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੀ ਬਹੁਤ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਨੂ ਪੁਰਾਣ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਨਾਂ ਦੇ ਜੈਨ ਭਿਖਸ਼ੂ ਦਾ ਅਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਦੀਖੀਅਤ ਕਰਨ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵ ਪੁਰਾਣ ਵਿਚ ਜੈਨ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੈ। ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕਲਿ-ਯੁਗ ਦਾ ਧਰਮ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹਿੰਦੂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤਪਤੀ ਭਗਵਾਨ ਰਿਸ਼ਵਦੇਵ ਦੇ ਬੜੇ ਪੁਤਰ ਭਰਤ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਹੈ। ਰਿਗਵੇਦ ਵਿਚ ਭਰਤਵੰਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਕਈ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੰਤਰ ਹਨ। ਅਗਨੀ ਪੁਰਾਣ ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਫ ਆਖਿਆ ਹੈ।

जरा मृत्युभयं नास्ति, धर्माधर्मौ युगादिकम्,
न धर्म माध्यम तुल्या, हिमदेशात्तु नाभितः।

ऋषभो मरुदेव्याश्च ऋषभाद् भरतोऽभवत्,
ऋषभोऽदात् श्री पुत्रे शाल्यग्रामे हरिं गतः।
भरताद् भारतं वर्षं भरतात् सुमतिस्त्वभूत् ॥

ਅਗਨੀ ਪੁਰਾਨ (10—11)

ਅਰਥ—ਉਸ ਹਿਮਵਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ (ਭਾਰਤ ਦਾ) ਪੁਰਾਤਨ ਨਾਂ, ਵਿੱਚ ਬੁਢਾਪੇ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਧਰਮ ਅਤੇ ਅਧਰਮ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਗੋਂ ਸਮਭਾਵ (ਇਕਸੁਰਤਾ) ਸੀ। ਉਥੇ ਨਾਭੀ ਰਾਜਾ ਦੀ ਰਾਣੀ ਮਰੂ ਦੇਵੀ ਨੇ ਰਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ। ਰਿਸ਼ਵ ਤੋਂ ਭਰਤ ਹੋਏ। ਰਿਸ਼ਵ ਦੇਵ ਨੇ ਸਨਿਆਸ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਰਾਜ ਪਾਟ ਸਪੁਤਰ ਭਰਤ ਨੂੰ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਭਰਤ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਰਤਵਰਸ਼ ਪਿਆ। ਭਰਤ ਦਾ ਸੁਮਤਿ ਸਪੁਤਰ ਸੀ।

ਅਜੇਹੇ ਵਰਨਣ ਮਾਰਕੰਡੇ ਪੁਰਾਣ 50। 39-42, ਬ੍ਰਾਹਮਾਂਡ ਪੁਰਾਣ ਪੂਰਵ ਖੰਡ 2114, ਵਾਯੂਪੁਰਾਣ 30। 50-53, ਬ੍ਰਹਦ ਨਾਰਦ ਪੁਰਾਣ ਪੂਰਵ ਖੰਡ 4915-6, ਲਿੰਗ ਪੁਰਾਣ 49। 19-23, ਸਕੰਧ ਪੁਰਾਣ 37। 57 ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਵਿਦਵਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਰਿਸ਼ੀ ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਨੇ 5000 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜਕੱਲ ਦੇ ਪਛਮੀ ਵਿਦਵਾਨ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਗੁਪਤ ਯੁਗ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੁਰੂਖੇਤਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਸਰਸਵਤੀ ਨਦੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋਈ ਹੈ। ਪੁਰਾਣਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵਰਨਣ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ। ਕਿ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫੈਲ ਚੁਕਿਆ ਸੀ।

ਬੜੇ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਜੈਨ ਧਰਮ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਇੰਨੀ ਸਾਮਗਰੀ ਹਿੰਦੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਜਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕਰਨਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ।

ਬੁਧ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ

ਬੁੱਧ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਬਹੁਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। 23ਵੇਂ ਤੀਰਥੰਕਰ ਭਗਵਾਨ ਪਾਰਸ਼ਵਨਾਥ ਸਮੇਂ ਹੀ ਜੈਨ ਪ੍ਰਤੇਕ ਬੁੱਧ ਨੱਗਈ ਦਾ ਵਰਨਣ ਸ੍ਰੀ ਉਤਰਾਧਿਐਨ ਸੂਤਰ ਅਤੇ ਜਾਤਕ 408-15 ਵਿਚ ਇਕੋ ਹੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਭਗਵਾਨ ਪਾਰਸ਼ਵਨਾਥ ਦੀ ਸ੍ਰਮਣ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਦੀਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਹ

ਪੰਚਾਲ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੀ।

ਇਹ ਬੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਰਾਜਾ ਪੰਚਾਲ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਾਰੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਵਰਨਣ ਬੁਧ ਗ੍ਰੰਥ "ਮਿਲਿੰਦ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਿਹਾ' ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਲਿਦ ਇਕ ਯੂਨਾਨੀ ਰਾਜਾ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਇਕ ਬੁਧ ਨਾਗਸੈਨ ਭਿਖਸ਼ੂ ਤੋਂ ਭਗਵਾਨ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਬੁਧ ਧਰਮ ਵਾਰੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਰਾਜੇ ਨੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਇਸ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਰਨਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

"ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਕਲ (ਸਿਆਲ ਕੋਟ) ਨਾਂ ਦੀ ਨਗਰੀ ਸੀ। ਉਥੇ ਰਾਜਾ ਮਿਲੀਦ ਦੀ ਭੇਂਟ ਇਸ ਵਿਦਵਾਨ ਭਿਖਸ਼ੂ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਰਾਜਾ ਮਿਲਿਦ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਮੈਂ ਨਿਰਗ੍ਰੰਥ ਗਿਆਤਾ ਪੁਤਰ, ਆਦਿ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰ ਚੁਕਿਆ ਹਾਂ ਕੋਈ ਭੀ ਮੇਰੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ' ਜੈਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਜਾਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਿਰਗ੍ਰੰਥ ਗਿਆਤਾ ਪੁਤਰ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਂਵੀਰ ਦਾ ਇਕ ਉਪਨਾਮ ਹੈ ਨਿਰਗ੍ਰੰਥ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਨਾਉਂ ਹੈ।

ਗਿਆਤਾ ਪੁਤਰ—ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਂਵੀਰ ਦਾ ਗੋਤ ਹੈ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਨਿਰਗ੍ਰੰਥ ਗਿਆਤਾ ਪੁਤਰ ਤੋਂ ਅਰਥ ਜੈਨ ਸਾਧੂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਸਿਆਲ ਕੋਟ ਜੈਨ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਬੜਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦਾ ਨਿਰਵਾਨ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਸੀ।

ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਖੇ ਹੀ ਅਸ਼ੋਕ ਰਾਜੇ ਦੇ ਪੁਤਰ ਕੁਣਾਲ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਸਪੁੱਤਰ ਰਾਜਾ ਸੰਮਪਰਤਿ ਸੀ। ਜਿਸਨੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਰਾਜ-ਧਰਮ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੀ ਉਹ ਹੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਕਿ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਬੁਧ ਧਰਮ ਦੀ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਰਾਜਤਰੰਗਨੀ ਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ

ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ

ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਕਲਹਣ ਨੇ ਅਪਣੀ ਰਾਜਤਰੰਗਣੀ ਨਾਉਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਜੇਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ, ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ, ਪੰਜਾਬ ਤਕ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ

ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸਿਧ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਵਾਰੇ ਅਸੀਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਾਂਗੇ। ਰਾਜਤੰਰਗਨੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਨ 1148-49 ਹੈ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਅਸ਼ੋਕ

ਇਹ ਅਸ਼ੋਕ, ਮੌਰਿਆ ਸਮਰਾਟ ਅਸ਼ੋਕ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਹ ਸ਼ੁਕਨੀ ਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਪੜੋਤਾ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਅਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੂੰ ਰਾਜ ਧਰਮ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੇ ਕਲਹਣ ਕਵੀ ਆਖਦਾ ਹੈ।

"ਉਸਤੋਂ ਵਾਲਦ ਸਚੀਨਰ ਦੇ ਕੋਈ ਔਲਾਦ ਨਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸ਼ਕੁਨੀ ਦਾ ਪੜੋਤਾ ਸੱਚ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਅਸ਼ੋਕ ਗੱਦੀ ਉਪਰ ਬੈਠਿਆ।[1] ਸੁਸਕਨੇਤਰ ਅਤੇ ਵਿਤਸਤੋਤਰ ਨਾਂ ਦੇ ਨਗਰ ਨੂੰ ਇਸਨੇ ਜੈਨ ਸਤੂਪਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿਤਾ। ਅਨੇਕਾਂ ਜੈਨ ਮੰਦਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ।[2] ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ **ਵਿਸਤਾਤਪੁਰ** ਦੇ ਧਰਮ ਸਥਾਨ ਵਿਚ ਜੈਨ ਮੰਦਰ ਇੰਨਾ ਉੱਚਾ ਸੀ ਕਿ ਅੱਖਾਂ ਇਸ ਉਚਾਈ ਨੂੰ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ।

ਇਸਨੇ ਪਰਗਨਾ ਬਾਦਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ। ਇਸ ਰਾਜੇ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਨਾਂ ਦੇ ਨਗਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਜਾਲੋਕ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ 48ਵਾਂ ਰਾਜਾ ਸੀ ਉਸਨੇ ਵੀ ਅਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੈਨ ਧਰਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ। ਇਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸ਼ੋਕ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਮਹਾਨ ਉਪਾਸਕ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪੂਜਾ ਲਈ ਕਈ ਸਦਾਚਾਰ ਦੇ ਨਿਯਮ ਬਣਾਏ।

ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਾਜਾ ਲਲਿਤਾ ਆਦਿੱਤ ਸੀ। ਇਹ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਜੈਨ ਮੰਦਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਨ ਕਰਵਾਇਆ।[3]

---

१. प्रपौत्रः शकुनेस्तस्य भूपते प्रपितृव्यजः।
अथ बृहदशोकाख्यः सत्यसंधो बसुंधराम् ॥ १--१०१ ॥

२. यः शांतवजिनो राजा प्रपन्नो जिन-शासनम्।
शुष्कक्षेत्र वितस्तात्र विस्तारः स्तूप मण्डलैः ॥ १—१०२ ॥

धर्मारण्य विहारान्न जिनास्तत्र पुरे अभवत्।
यत्कृतं चैत्य मुत्सावधि प्राप्येक्षय क्षणम ॥ १०३ ॥

३. चक्रे वृहच्चतुशाला बृहच्चैत्यं बृहज्जिनैः।
राजा राजविहारं सतिरजा, सततो जिनम् ४ : २०२